

האינטלקטואלים הפוסט-מודרניים סולדים ממנו, בהאמינם, כאמור, כי הסובלנות צרה מהכיל את טעמם הרב-תרבותי או את שאיפתם לגיוון בלתי מוגבל. מצד אחר, העיקרון נתון להתקפה – פשוטו כמשמעו – מצד האיסלאם הרדיקלי, שהנו התגלמות מובהקת של עקרון הרדיפה הקדם-מודרני. למעשה, רבים במערב חדלו להאמין בתפיסה המקורית של הסובלנות דווקא כשהיא מותקפת שוב בידי אויבה הישן, ולא נגזים אם נאמר שעתיד המערב יוכרע בצומת הדרכים התיאולוגי-פוליטי הזה. יכולתנו לאזור אומץ ולהגן על עצמנו לאורך זמן תלויה במידה רבה ביחסנו לאידיאל הסובלנות ובתשובתנו לשאלה אם ראוי הוא להגנה בעינינו. האם עוד נוכל להסביר מדוע הסובלנות טובה מן האי-סובלנות? האם עוד מאמינים אנו שהחברה הטובה ביותר היא החברה הסובלנית? והאם נתעקש, כפי שהתעקש לוק, על כך שעל כל אנשי הדת (כולל האימאמים) להטיף לסובלנות? ספרו של זגורין מזכיר לנו את יסודותיה האמיתיים של הסובלנות, וכן כמה ממגבלותיה מחויבות המציאות; ומבחינה זו הוא יצא בעתו – והוא הולם את זמננו. ומי יודע? אולי אפילו יתרום לשיקומו של "מופת מערבי" שיהיה באמת ראוי לחיקוי.

אדם וולפסון הוא עורך לשעבר בכתב העת פבר'יק אינפורסט וכותב מאמרים המתגורר בווישינגטון.

"קטנוניותה" ולפקפק ביכולתה להכיל את כל סוגי ה"אחרות" החדשים. הם מלינים על צרות אופקיה ועל ההטיות המערביות הטבועות עמוק באופייה. כעת, לאחר שהשתחררו מכבלי התיאולוגיה, הם מבקשים להשתחרר גם מכבלי המוסר.

הפילוסוף ליאו שטראוס הזהיר לפני זמן רב מפני הנטייה הזאת של הליברליזם, והצביע על כך שברמה העמוקה ביותר המצפון הליברלי בעצם מצוי במלחמה נגד עצמו. אמנם הליברל הטוב מכבד את הסובלנות, אך בה בעת הוא מעלה על נס את הגיוון. במבט ראשון, נדמה ששתי השאיפות הללו עולות בקנה אחד – ואכן הדבר נכון, אך רק עד נקודה מסוימת; שכן, בשלב מסוים, הגיוון עלול לדחוק בגבולות הסובלנות עד שעולה הצורך לוותר על זה או על זה. עקרון הסובלנות, בניסוחו של לוק, דורש דחייה מוחלטת של תופעת הרדיפה, אבל ליברלים טובים המתהדרים בפתיחותם הרבה מתקשים ליישם אפילו את המגבלה הפשוטה הזאת, עד שמצוותה העיקרית של הסובלנות – אפס סובלנות כלפי הלא-סובלנים – נאלצת לפנות את מקומה לטובת אמות מידה סלחניות הרבה יותר: הניחו לאלף פרחים לפרוח! התירו לנאצים לצעוד בחוצות פרברי שיקגו! תנו לילידים לבצע מילת-נשים! תישרפנה האלמנות לצד גופות בעליהן! הרשו למטיפי השטנה המוסלמים בלונדון להתבטא כרצונם!

כיום נשקפת לעקרון הסובלנות סכנה משני כיוונים שונים. מצד אחד,

שורשי המשטמה

אך טיעונו שטחיים, ונדמה שיותר משהוא רודף אחר האמת הוא רודף אחר הפרסום. הוגה הדעות הצרפתי רמון ארון, למשל, קבע שספרו של לוי אינו מביא די תימוכין לאישוש טענותיו ואף לוקה בחוסר כנות. לדברי ארון, הספר מתמקד יתר על המידה בהיבטים מסוימים של ההיסטוריה הצרפתית ואינו מדגיש די הצורך היבטים אחרים שלה; ובכלל, הוא חסר חוש איזון וכושר שיפוט פוליטי. ועם כל זה ספרו של לוי הוא חיבור חשוב ולו בשל גסותו החושפנית.

ההסבר השני שהוצע לתופעת האנטי-שמיות בצרפת אדיב מעט יותר כלפי הצרפתים וגם ראוי יותר לתשומת לבנו. העלה אותו אלי בר-נביא, שכיהן בעבר כשגריר ישראל בפרז, בחיבורו מכחב וג'ו ליהודי צרפת (2002). לדברי בר-נביא, גל האנטישמיות הנוכחי בצרפת אינו משקף היבט כלשהו של האופי הצרפתי, אלא מהווה נגע בן-חלוף שהתפתח בעקבות הבעיות שחוללה ההגירה ההמונית מארצות צפון אפריקה. לטענתו, אף שהאנטישמיות הרווחת היום אכן מעוררת דאגה, אין היא עתידה להתקיים לאורך זמן, שכן לדעתו – שלא כהשקפתו של לוי – היא אינה נובעת באמת מ"האידיאולוגיה הצרפתית". כמה מן האישים הבולטים בקרב יהדות צרפת מסכימים עם ההסבר האנטי-אנטי-צרפתי הזה, ובהם העיתונאי ז'אן דניאל, ההיסטוריון פייר נורה, תיאודור קליין, מראשי הקהילה היהודית, ואחרים.

Prêcheurs de haine: Traversée de la
judéophobie planétaire
Pierre-André Taguieff
Mille et une nuits, 2004
967 עמודים, צרפתית

ביקורת: אמיל פרוֹסֶסֶין

שלושה הסברים שונים ניתנו להתפרצות האנטישמיות שפקדה את צרפת בזמן האחרון. על פי ההסבר הראשון, שהוצע לראשונה לפני יותר מעשרים וחמש שנה, האומה הצרפתית אנטישמית מטבעה ומאז ומעולם הייתה כזאת. בהתאם להשקפה זו, משטר וישי בהנהגת המרשל פטן לא היה בבחינת תאונה מצערת בתולדות המדינה – כפי שטענו אנשיו של דה-גול – אלא ביטוי לטבעה היסודי של צרפת. ברנאר אנרי לוי, איש רוח ועיתונאי, הביע דעה דומה בספרו האידיאולוגיה הצרפתית (1981). "אם לומר זאת בפשטות", כתב לוי, "צרפת מבאישה וההיסטוריה שלה מבאישה". מנקודת מבט, התפרצויות האנטישמיות שבות ומגלות את פניה האמיתיות של המנטליות והתרבות הצרפתיות. תזה זו רווחת מאוד בחוגים מסוימים במדינה, וכן בקרב ניאו-שמרנים אמריקנים. ואולם בסופו של דבר אי-אפשר להתייחס אליה ברצינות רבה. לוי הוא אמנם דובר רהוט,

של המאה הקודמת (קו החשיבה הזה מוצג היטב בחיבורו של לוי האידאולוגיה הצרפתי), ומשום כך הם מנסים להביא לקצה. המפעל הציוני, הנושא את חותמה המובהק של הלאומיות בת המאה התשע-עשרה, נראה בהקשר זה אנכרוניסטי במידת מה. ישראל, מדינת לאום הלהוטה להגן על זהותה ועל גבולותיה ולבצר את קיומה לנוכח אויביה הנחשפים, מצטיירת בעיני האירופים כישות פוליטית שאינה מתאימה לא למקום ולא לזמן – בדיוק הדבר שיש להיפטר ממנו אם ברצוננו לסלק את נגע הגזענות. גישה זו היא שמולידה את ההשוואה הפרדוקסלית של הציונות לגזענות. אם בעבר האשימו את היהודים שהם בלתי נראים, היום טוענים נגדם שהם נראים יותר מדי. אם קודם לכן האשימו אותם שהם תלושים מדיי כעם, הרי כעת מטיחים בהם שהם קשורים יותר מדיי למקום אחד.

כיצד נוכל להכריע בין הסבריהם של בר-נביא ופינקלקראוט? לשני הטענות חסרונות בולטים: בר-נביא ממעט בחשיבות עוצמתה האידאולוגית של האנטישמיות החדשה וכוח המשיכה שלה בקרב השמאל הקיצוני, ואילו פינקלקראוט ממעט בחשיבות ההיבט המוסלמי-ערבי של הבעיה ומתמקד יתר על המידה בזהות הצרפתית ובעקרונות המשטר הרפובליקני. ואין להתפלא על כך: בר-נביא הוא היסטוריון פוליטי הנמנע מלייחס חשיבות מופרזת לתיאוריות האינטלקטואליות הפופולריות, ואולי אף השטחיות, של ימינו. פינקלקראוט לעומתו הוא פילוסוף, "איש רוח", ובתור שכזה הוא נוטה לייחס לאידאולוגיה חשיבות רבה יותר מלהיסטוריה. ועם זאת ההסברים שמציעים השניים אינם סותרים זה את זה,

ההסבר השלישי לתופעה מעניין לא פחות, אך מבחינת הצרפתים הוא מדאיג הרבה יותר. מייצגה העיקרי של גישה זו הוא הוגה הדעות אלן פינקלקראוט, שחיבורו בשם האחר: הרהורים על האנטישמיות שבפתח (2004), שבו שטח את טענתו, ראה אור לראשונה בעברית בכתב עת זה. פינקלקראוט, אינטלקטואל רפובליקני (במובן הצרפתי של המילה, מונח המעיד על מין חיבה שמאלנית למהפכה), זוכה לעתים קרובות לתואר ניאור-שמרן. בניגוד ללוי ובדומה לבר-נביא, הוא גורס שהאנטישמיות שהתפרצה בצרפת בשנים האחרונות היא תופעה חדשה. אך שלא כבר-נביא הוא טוען ששורשיה נעוצים עמוק בתרבות הצרפתית והאירופית בת-זמננו. לדבריו, האנטישמיות ה"ישנה", זו שהלכה וגברה למן השליש האחרון של המאה התשע-עשרה והגיעה לשיאה בתקופה הנאצית, הייתה תוצר של הלאומנות האירופית באותו פרק זמן. בעת ההיא, קובע פינקלקראוט, שנאו את היהודים משום שהם מיאנו להיות כמו כל האחרים, משום שהם סירבו לקבל את ההומוגניות של מדינת הלאום ולוותר על זהותם היהודית. היום, הוא טוען, האנטישמיות איננה מכוונת עוד כלפי הקוסמופוליטיות של היהודים וחוסר נכונותם לקשור את גורלם במדינה מסוימת, אלא דווקא כלפי הקשר העמוק שלהם למדינת ישראל (האמיתית או המטפורית). האנטישמיות הזאת נשענת אפוא ביסודה על התנגדות לישראל, על אנטי-ציונות, שאינה נובעת עוד מן הלאומנות אלא דווקא מאנטי-לאומנות.

האירופים, מסביר פינקלקראוט, תולים במדינת הלאום הן את אשמת הגזענות בכלל והן את מרבית האסונות הפוליטיים

אל המוסלמים בצרפת אותן שאלות קשות שהפנה נפוליאון אל נציגי הקהילה היהודית במדינה מאתיים שנה קודם לכן: "האם אתם מקבלים באמת ובתמים את חוקי צרפת?" "האם אתם מוכנים לציית לחוקי המדינה?" וכדומה. טריגנו סבור שמוסלמים, ובייחוד אלו הנוהים אחר אידיאולוגיות קיצוניות שונות, יצאו נשכרים אם יזדהו עם צרפת ולא עם העולם הערבי – ובוודאי לא עם המטרות הפלסטיניות. ייטב להם, הוא אומר, אם גם הם יוכלו לומר בגאווה: "אבותינו הגאלים". יתרה מזו, לדבריו, הנטייה הרפובליקנית המיושנת לדרבן התבוללות שוב אינה מאיימת על היהודים כבעבר. היא אמנם חותרת תחת הזהות היהודית, ובהקשר זה היא עדיין מסוכנת במידת מה, אך היא אינה קשורה עוד באנטישמיות כבעבר. שנאת היהודים הלאומנית הישנה הולכת וגוועת, קובע טריגנו, ותשומת לבם של תומכי 'החזית הלאומית', המפלגה הימנית הקיצונית בצרפת, נתונה היום למוסלמים. כך קרה שהיעקוביניות, שבעבר נתפסה כסכנה לשלמות הקהילה היהודית, הפכה היום לאמצעי הגנה על היהודים מפני ניסיונם של המוסלמים לייבא את האינתיפאדה לצרפת.

אם יש בספרו של טריגנו כדי להעיד על כך שדווקא שילוב הסבריהם של בר־נביא ופינקלקראוט משקף נאמנה את המצב בצרפת, הרי מטיפים לשואה, חיבורו החדש של הפילוסוף והסוציולוג פייר־אנדרה טאגייף, קובע זאת מפורשות ומסביר כיצד שילוב זה גובר על הפגמים שבהם לוקה כל הסבר בנפרד. על פני כמעט אלף עמודים של תיעוד מנסה טאגייף להבהיר ששורשי המשבר הנוכחי

שהרי שניהם תמימי דעים שהאנטישמיות בת־זמננו לובשת פנים של אנטי־ציונות קיצונית, ולימין הקיצוני כמעט אין בה חלק.

לאמתו של דבר, אפשר שהמפתח להבנת האנטישמיות בצרפת טמון בשילוב טענותיהם של בר־נביא ופינקלקראוט. בעקיפין אפשר לראות זאת בשינוי שחל בעמדתם של יהודים צרפתים שבעבר ביטאו את מורת רוחם מן היעקוביניות הצרפתית, מן המשטר הרפובליקני ומתופעת ההתבוללות. לביקורת זו היו שתי סיבות הכרוכות זו בזו: ראשית, כמובן, הרצון להגן על הזהות היהודית; היהודים נתבקשו להיות "צרפתים" יותר מ"יהודים" – כלומר לא להיות יהודים כלל. שנית, לעתים קרובות נחשדו היהודים בכך שלא התבוללו די הצורך, וחשש זה מאופיים ה"זר" היה למרכיב מרכזי באנטישמיות בת־זמננו. ועם זאת יהודים צרפתים רבים שבעבר מתחו ביקורת על הרפובליקניות הצרפתית מקבלים אותה היום בברכה ורואים בה מכשיר יקר ערך להיטמעותה של האוכלוסייה המוסלמית במדינה שאינה יציבה מבחינה פוליטית.

שמואל טריגנו הוא אחד מן האישים הללו. טריגנו, סוציולוג יהודי יליד אלג'יריה, מלמד היום בפריז. במאמרו "האם יש עתיד ליהדות צרפת?" שהתפרסם בחככת (גיליון 20, קיץ התשס"ה/2005), לא הביע טריגנו אופטימיות רבה בנוגע להמשך קיומה של קהילה יהודית זו. מי שיעיין בחיבורו זניח הרפובליקה: יהודים ומוסלמים בצרפת, שפורסם לפני כשלוש שנים, יגלה כי הוא שינה מאז את דעתו ואימץ את היעקוביניות ואת עקרון הריכוזיות של המשטר הרפובליקני. לדבריו, יש להפנות

נעוצים באידיאולוגיה מרושעת הנופלת על אוזניים קשובות בקרב צעירים מוסלמים רבים ממוצא צפון אפריקני. מדובר בהשקפת עולם אנטי-רפובליקנית ואנטי-ציונית – מעין "איסלאמו-פרוגרסיביזם" – הקושרת בין מדינות עולם שלישי חילוניות ומיושנות, ערבים המזדהים עם המאבק הפלסטיני ופונדמנטליסטים מוסלמים הדוחים את הציביליזציה המערבית מכל וכל.

טאגייף פותח את ספרו בשורות האלה:

הספר הזה שייך לז'אנר מעורב: הוא מהווה בעת ובעונה אחת תרגיל במחשבה מדינית, תרומה להיסטוריה של המיתוסים הפוליטיים המודרניים (אגב התמקדות במיתוס של "הקֶשֶׁר היהודי" או "הקֶשֶׁר הציוני"), חקירה יסודית של ההתגלמות העכשווית של הידופוביה ברחבי העולם, וגם ניסיון להתערבות בדיון הציבורי על מנת לתקוף במפורש מערכת של רעיונות שנעשו מקובלים, וכל זאת מתוך שאיפה לא-צנועה להביא לשינוי בנוף הפוליטי-האינטלקטואלי. בלב הבחינה הביקורתית הזאת חוברים יחדיו המלחמה בישראל ו/או ב"ציונות", הדינמיות הגלובלית של הפונדמנטליזם האיסלאמי, הקצנת הסנטימנט האנטי-אמריקני וכמה מגמות אומללות של התנועה נגד הגלובליזציה.

טאגייף מתעד אפוא את המיתוסים הקשורים בזוהתו האפלה של המערב. הוא אוסף את הפנטזיות הרצחניות שעיוותו את התת-מודע של המערב המודרני ומוסיפות להתפרץ גם היום, משווה ביניהן ומספר עליהן.

טאגייף איננו יהודי, ואף על פי כן הוא ייחד את עשרים השנים האחרונות – למן עלייתה של 'החזית הלאומית' בצרפת בשנות השמונים – לחקר הגזענות

והאנטישמיות. הוא החל את מחקרו בניתוח התמורות שחלו בפניה השונות של השנאה הגזענית והראה מדוע היא שונה היום מן הגרסאות שהיו אופייניות לה במאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים. הגזענות החדשה, טוען טאגייף, אינה מבוססת על מדדים ביולוגיים של גזע אלא על הטענה שקבוצות מסוימות אינן מסוגלות להתבולל משום שהמאפיינים התרבותיים שלהן זרים ושונים מדיי מאלו של החברה שבקרבה הם חיים. לדבריו, חיסולה של תורת הגזע אין פירושו סופה של הגזענות. הוא מוקיע את הצורות האפנתיות, הרב-תרבותיות באופיין, של האנטי-גזענות, ומוכיח שהן דו-משמעיות מבחינה פוליטית ובעצם מהוות מעין בבואה של הגזענות שבה הן נלחמות. על רקע זה קורא טאגייף, עוד משנות התשעים, למעין אנטי-גזענות רפובליקנית, או אנטי-גזענות המבוססת על אינטגרציה.

כמו בר-נביא, גם טאגייף רגיש להיבט המוסלמי-ערבי של האנטישמיות החדשה; וכמו פינקלקראוט, גם הוא רפובליקני מסור. הוא מבחין בין שלושה סוגים של שנאת יהודים: האנטישמיות הנוצרית הקדם-מודרנית; האנטישמיות הימנית המודרנית, שהגיעה לשיאה בנאציזם-סוציאליזם; והאנטישמיות בת-זמננו, הממוקמת בלב התורה האיסלאמו-פרוגרסיביסטית. טאגייף מתחקה אחר שורשי השנאה מן הסוג השלישי וחושף את ההמשכיות בין האנטי-ציונות שרווחה בברית-המועצות (שזיהתה את הציונות עם האימפריאליזם) לפחד העכשווי מיהודים, שאינו רואה עוד את היהודי כזר מן המזרח הפולש למערב, אלא כזר מן המערב הפולש למזרח.

הראיות שטאגייף מביא מקיפות כל כך עד שאי־אפשר להתכחש לממשותן של הסכנות שהוא מתאר. עם זאת כוחו זה של הספר הוא גם חולשתו: הוא אינו נקרא כחיבורו של רטוריקן מחונן, אלא כאסופת תיקי מחקר של שופט יסודי ויעיל. הטענות שהוא מעלה אינם תמיד בהירים די הצורך, ופעמים רבות הם נקברים תחת ערימות המסמכים שמספק המחבר. טאגייף אמנם מצליח להיות יותר ממתעד מיתוסים המסב את תשומת לבנו לכמה מן התמורות הפוליטיות המכריעות בזמננו ולצדדים המכוערים יותר שלהן, אך הוא אינו מצליח לשזור את כל הקצוות יחדיו.

ובכל זאת אפשר להפיק מחיבורו של טאגייף לקח חשוב אחד: אם האנטישמיות החדשה נובעת ביסודה מאנטי־ציונות, משנאה למדינת הלאום, הרי שהתעצמות הלאומנות בצרפת לא תביא להתגברות האנטישמיות אלא למגמה ההפוכה דווקא, לנכונות רבה יותר להבין את מצבה הלאומי הקשה של ישראל. במילים אחרות, היא עתידה להניב פחות מוסריות הומאניטרית אוניברסלית ויותר חשיבה פוליטית, אשר יש בה כדי להגביר את האהדה לישראל כמדינה. בזמן שעמים רבים ביקשו להקים לעצמם מדינה ספגו היהודים ביקורת על היותם עם חסר מדינה; ואילו היום מותחים עליהם ביקורת דווקא משום שהם עם המרוצה מאוד מהיותו בעל מדינה, שכן אומות כאלה נחשבות בימינו אנוכיות ולא־מוסריות. במובן זה קיימת המשכיות בין האנטישמיות של סוף המאה התשע־עשרה לאנטישמיות של ראשית המאה העשרים ואחת. היהודים הם עם

קשה עורף: כשהיו חסרי מדינה הם מיאנו להיטמע במדינות הלאום של אירופה; אחר כך זכו בריבונות, ועדיין הם מסרבים להיטמע בפרויקט האירופי של המדינה העולמית.

למרבה הצער אין בכך בשורה טובה בנוגע לקשריהן העתידיים של אירופה וישראל, שכן הקהילה האירופית נוצרה כדי להגביל את הלאומנות שהולידה את האנטישמיות, וחסידיה האירופים של ה"קדמה" רואים עצמם כאנטי־גזענים מובהקים. אירופים אלו מתנגדים למדינת הלאום ומשום כך גם למדינת ישראל, אותה מדינה שהאנטישמיות האירופית הפכה לחיונית כל כך. אירופים "טובים" רבים היו רוצים לראות עצמם כאנטי־גזענים ואנטי־ציונים מבלי לחטוא גם באנטישמיות, אך דבר זה היה אפשרי רק אילו לא מילאה ישראל תפקיד מרכזי כל כך בתודעה העצמית היהודית. אלא שישראל נעשתה גורם מרכזי כזה, ומשום כך הדעת נותנת שבעתיד הקרוב נחזה בדוגמאות נוספות של חוסר יושר ובגילויים עזים יותר של שנאה מצד המערך האיסלאמו־פרוגרסיביסטי החדש. לא נותר אלא לקוות שהלכי רוח מטרידים אלו לא יגרמו ליהודים לשכוח גם את הצד החיובי של הציביליזציה האירופית, שבה יש להם מניות יסוד.

אמיל פרו־סוסין הוא חבר הפקולטה למדעי החברה ולמדעי המדינה באוניברסיטת קיימברידג'. לאחרונה ראה אור חיבורו אלסד"ר מקינזאיד. ביוגרפיה אינטלקטואלית: הקדמה לביקורת הליברליזם בימיו (פֶּרֶס אוניברסיטר דה פֶּרֶנס, 2005).